

Петро Джерелянський. Рівна серед рівних

Незаперечною аксіомою давно вже стала думка про те, що розвиненість (або ж навпаки) будь-якого суспільства безпосередньо пов'язана з тим, яке місце посідає в цьому суспільстві жінка. І саме словами «рівна серед рівних» можна доволі точно визначити становище українки в непересічну добу вітчизняної історії — в період зародження та розквіту козацтва. То був час, коли українська жінка (не лише шляхтянка, а й проста козачка) незмінно відчувала щиру повагу до себе як у родині, так і в суспільстві.

Протягом усієї буремної історії нашої країни українські жінки не просто «йшли поруч» із чоловіками — нерідко вони крокували попереду, а їхні вчинки були визначальними для подальшого перебігу подій на багато років уперед. Саме вони — від княгині Ольги до льотчиці-патріотки Надії Савченко — ставали своїм співвітчизникам гідним прикладом для наслідування.

Не перелічити імен жінок, якими пишається Україна та яких шанують в усьому світі — від поетки Лесі Українки, художниці Зінаїди Серебрякової, співачки Соломії Крушельницької до яскравих особистостей вже із сучасної генерації українського жіноцтва. Ніколи й ні за яких обставин вони не схилялися до рабського

світосприйняття. Надзвичайно влучним у цьому відношенні є спостереження відомого європейського літератора, зроблене ним ще позаминулого століття: «Українка — іспанка Сходу... При кожній нагоді в ній спалахує нестримна козацька натура, що не знає жодного пана...». І далі: «Вони завжди готові змінити плуг на спис, живуть маленькими республіканськими громадами, як рівні з рівними...». Все це, як і чимало інших, не менш цікавих речей, ми знаходимо в «Жіночих образках з Галичини» Леопольда фон Захер-Мазоха.

Про українське козацтво написані сотні, а може й тисячі книг — від свідчень сучасників до новітніх історичних розвідок. Висновок багатьох з авторів: попри всю самобутність козацтва, чимало спільних ознак єднало його із західноєвропейським лицарством. Йдеться, насамперед, про високі моральні засади — нехтування, коли треба, смертельною небезпекою, безкорисливе бойове побратимство, безумовна вірність складеній одного разу присязі...

Як відомо, доба розквіту козацтва співпала з періодом занепаду європейського лицарства. Й усі ті свідоцтва великої шани, що їх надсилали до козацького війська ушлявлені лицарські ордени протягом XVI–XVII століть, можна вважати своєрідною естафетою, яку вони воліли передати найдостойнішим зі своїх наступників. Єдина ж суттєва відмінність між ними полягала нібито у відсутності в українських лицарів культу «прекрасної пані». Намагалися навіть якось це пояснити — тривалим перебуванням козацького війська далеко від будь-яких осередків мирного життя та особливостями православного світогляду. То невже козаки дійсно не тільки не оспівували, але й не шанували своє жіноцтво? Вичерпну відповідь дають нам варті цілковитої довіри історичні джерела.

Арабський мандрівник Павло Алеппський, який двічі відвідував Україну в середині XVII століття, свідчить: «...По всій козацькій землі дивну річ споглядали ми — всі вони, за малим винятком, грамотні; навіть більшість їхніх жінок та дочок вміє читати й знає порядок церковної служби... Українські жінки добре вдягнені, зайняті своїми справами, і ніхто не кидає на них нахабних поглядів». Збереглися численні документи, з яких постає, що дружини козацької старшини не тільки добре знали грамоту, а й були здатні, коли в тому виникала потреба, допомагати своїм чоловікам у розв'язанні найважливіших питань.

Промовисті деталі щодо родинних взаємин на українських теренах містяться у спогадах Гійома де Боплана — французького військового інженера та мандрівника, який, подібно до Павла Алеппського, тривалий час перебував в Україні в першій

половині XVII століття. Він, наприклад, докладно розповідає про усталену тоді традицію, згідно з якою не лише хлопець міг засватати кохану дівчину, але й дівчина могла «засватати» юнака, котрий припав їй до серця. Між іншим, церква доволі прихильно ставилася до такої незвичної, здавалося б, практики, а самі укладені подібним чином шлюби були на диво міцними.

А ще — згадаймо листи всесильного гетьмана Івана Мазепи до своєї коханої Мотрі Кочубіївни. Ні, в них не сама лише палка любов гетьмана до юної красуні, а й глибока повага до неї. Ось, приміром: «Моє серденько, мій квіт рожаний! Сердечно на тебе болію, що недалеко від мене їдеш, а я не можу очиць твоїх і личка біленького видіти...». Або ж: «Моє сердечне кохання! Прошу і вельми прошу, будь ласка, зо мною побачитися для усної розмови...». І, спересердя, та все одно якимось дуже шляхетно: «...Бодай того Бог з душею розлучив, хто нас розлучає...».

Матеріал, ніяк не менш важливий від документальних свідчень за своєю пізнавальною вагою, надає й красне письменство, де через творчу уяву автора відбиваються реалії давно минулих часів. Це і драматична поема Лесі Українки «Бояриня», й історична повість Ореста Левицького «Ганна Монтовт», і навіть бурлескно-травестійна «Енеїда» Івана Котляревського, яку можна вважати своєрідною енциклопедією старосвітського українського життя.

Особливо вражає в «Боярині» співставлення «громадянського суспільства» (коли скористатися сучасним визначенням) Української козацької держави з умовами, що панували в сусідній Московії. Молода жінка, котра покинула батьківський край, аби не розлучатися з коханим чоловіком, зустріла на чужій землі зовсім інші уявлення про загальнолюдські та власне жіночі чесноти — суттєво відмінні від тих справді християнських та глибоко демократичних у своїй основі життєвих засад, до яких з дитинства призвичаїлася в рідній Україні. І хоч вона й скорилася долі, однак звикнути до свого нового життя-буття вже не змогла.

Інакше складалася доля бідолашної княгині Ганни з повісті Левицького. Проте, зовсім не через недосконалість тогочасного суспільного устрою, а виключно через власну легковажність та невміння скористатися своїми (і неабиякими!) правами. А от в «Енеїді» Котляревського, де античні сюжети примхливо переплелися з прикметами козацького побуту, чи не найвищою оцінкою для однієї з богинь стає зауваження: «Мов сотника якогось пані...». Коментарі, як-то кажуть, зайві, а іронія з приводу згадки про сотника була б і зовсім недоречною з огляду на той слід у вітчизняній історії, що його залишив колишній чигиринський сотник, а згодом гетьман — Богдан Хмельницький!

Надто рідко в добу козаччини чоловік мав можливість більш-менш тривалий час перебувати разом із родиною. Але у військовий похід він відправлявся зі спокійною душею, бо до всіх справ — і не лише хатніх, господарських — відтепер залучалася дружина. І, скажімо, не старший із синів, а вона сама брала, коли треба, участь у розв'язанні майнових або інших суперечок, боронила інтереси своєї сім'ї перед громадою, а то й у суді. Більше того, могла верхи на коні, зі зброєю в руках стати на захист рідної домівки.

На жаль, запровадження Москвою на підвладних їй українських землях кріпосництва та властивої йому авторитарної системи державного управління й суспільного устрою одразу ж змінило становище української жінки на гірше. І це стосувалося не самих тільки бідних та поневолених, але й заможних і впливових верств суспільства. А найщирішим співцем глибоко трагічною жіночої долі став згодом Тарас Шевченко...

Хоча українська людність поволі забувала про колишні права й привілеї жіноцтва, натомість, згадкою про них залишилися незаперечні документальні та літературні свідчення, так чи інакше пов'язані з добою козаччини. Отже, українська жінка тих, таких уже далеких від нас часів була не тільки вірною дружиною, матір'ю та вихователькою дітей, справжньою Берегинею роду, але й самодостатньою, свідомою свого місця в суспільстві особистістю. Втім, у середовищі, де вирував дух завзяття та невичерпного оптимізму, інакше не могло й бути. А для нас, чоловіків-українців ХХІ століття виникає серйозний привід, аби замислитися: а як ми ставимося до своїх матерів і сестер, наречених і дружин — усіх жінок рідної України?

І зараз, коли в жорстокому двобої з підступним агресором, одвічним ворогом України — імперською Росією вирішується подальша доля української нації та держави, саме сучасне жіноцтво подає нам приклад незламної волі та справжнього патріотизму. Все, що повсякденно роблять жінки — учасниці всенародного волонтерського руху, журналістки та фронтові медики, а нерідко й відважні бійці, переконливо доводить: народ, який зростив таке сміливе та шляхетне духом жіноцтво, неодмінно переможе!

Липень 2016 року